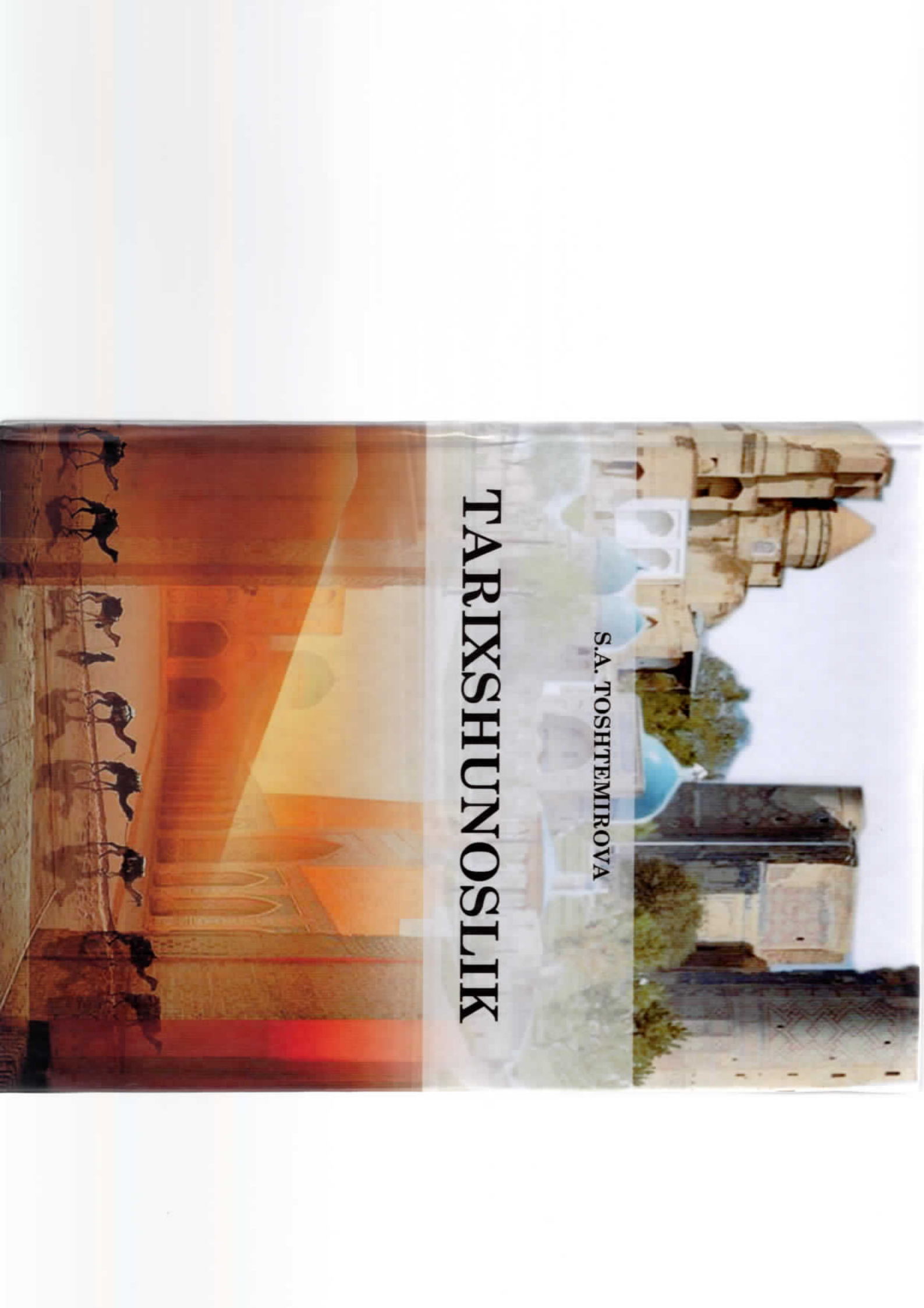

S.A. TOSHTEMIROVA

TARIXSHUNOSLIK

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAILM VAZIRLIGI**

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

S.A. Toshemirova

TARIXSHUNOSLIK

5110600 – Tarix yo'nalishi talabalar uchun o'quv qo'llanma

O'quv qo'llanma

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TAILM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI**

**«ZEBO PRINT»
TOSHKENT – 2022**

UO K: 66(075.8)
K BK: 35ya73

S.A. Toshemirova
Tarixshunoslik [Matn]: o'quv qo'llama / S.A. Toshemirova. – Toshkent: «ZEBO PRINT», 2022. – 314 b.

Mazkur o'quv qo'llamada tarixshunoslik fanining maqsad va vazifalari umumlashtirilgan bo'lib, unda asosan tarixshunoslik fanini o'qitishga qo'yilgan talablar, tarixiy voqealarni tarixshunoslik nuqtai nazaridan o'rganish va tahlil qilish, qadimgi davrdan XX asrgacha yaratilgan asarlar, ilmiy tadqiqotlar, monografiya va boshqa nashrlarning tarixiy bilimlar rivojlanishiga qo'shgan xissasi, mazkur manbalarining haqiqiylik, undagi fikrlarning xilma-xilligi, tarixiy shaxslar va voqealarni baholash, tarixiy bilimlarni to'plash va o'rganishda tarixiy tamoyillarga asoslangan holda xulosa chiqarishga qaratilgan masalalar keltirib o'tilgan. Tarixshunoslik fanining boshqa fanlar bilan, tarixning boshqa sohalari bilan aloqadorligi, ayniqsa tarixshunoslikka oid tarixiy bilimlarni rivojlantirishda mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning qaratilgan va ularni qiyosiy tahlil qilish kabi masalalarga katta ahamiyat berilgan.

Qo'llamada tarixshunoslik fani bo'yicha tarixiy davrlarga tasniflangan holda, asosan O'rta Osiyo tarixi tarixshunosligiga oid ma'lumotlar o'rin olgan bo'lib, bu talabalarda muayyan tarixiy davrga oid manbalar, monografiyalar, ilmiy tadqiqotlar, ilmiy maqolalar va boshqa ilmiy adabiyotlarni tarixshunoslik asosida tahlil qila olish, ularga o'z munosabatini bildirish, fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni o'zlashtira olish, birinchi darajali va ikkinchi darajali manbalarini turkumlay olish, tahlil natijalari asosida tarixiy vaziyatga to'g'ri va xolisona baho bera olish kabi kompetensiyalarni shakllanishiga xizmat qiladi, shuningdek, unda keltirilgan savol va topshiriqlar talabning mustaqil va nooddiy mushoxada yuritishiga yo'naltiradi va buning natijasida talabalar kreativligi yanada takomillashadi.

O'quv qo'llama Oliy o'quv yurtlari tarix ta'limi (5110600 – Tarix) yo'nalishi bakalavriat bosqichi talabalari, shuningdek umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun mo'ljallangan.

Ma'sul muharrir:
J.N. Abduraxmonova – tarix fanlari nomzodi, dotsent

Tagirizchilar:
Z. Ilhomov – Tarix fanlari nomzodi, dotsent (Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti)
Ya.X.G'afforov – Tarix fanlari nomzodi, dotsent (Chirchiq davlat pedagogika universiteti)

ISBN 978-9943-8555-1-9

© S.A. Toshemirova, 2022.
© «ZEBO PRINT», 2022.

MUNDARIJA

KIRISH	6
MAVZU № 1. TARIXSHUNOSLIK FANINING NAZARIY ASOSLARI	9
1. Tarixshunoslik fanining maqsad va vazifalari. Tarixshunoslik fanining tarix va ijtimoiy fanlar doirasida tutgan o'rni	9
2. Birinchi tarixiy va ilmiy-tarixiy asarlar	12
3. O'rta asr insonparvarlik (gumanistik) tarixshunosligi, tarixni yamgicha davrlashning boshlanishi	15
MAVZU № 2. QADIMGI DAVR TARIXSHUNOSLIGI	18
1. Tarixshunoslikda yozuvlarning paydo bo'lishining ahamiyati	18
2. O'rta Osiyo xalqlarining qadimgi davrdagi ijtimoiy-siyosiy tarixi tarixshunosligi	23
3. Yamon - rim tarixchilari asarlarida O'rta Osiyo xalqlari tarixining yoritilishi	29
4. Musulmon tarixshunosligi	43
MAVZU № 3. O'RTA OSIYO XALQLARINING QADIMGI DAVRDAN O'RTA ASRLARGACHA BO'LGAN TARIXSHUNOSLIGI	49
1. Zardushtiylik dini tarixining tarixshunosligi	49
2. Makedoniyalik Iskandar istilosiga qarshi Sug'd xalqlarining o'z mustaqilligi uchun kurashi tarixi tarixshunosligi (mil.av. 329-327 yy.)	52
MAVZU № 4. ILK O'RTA ASRLARDA TARIXY HILMLARINING RIVOJLANISHI	61
1. O'rta Osiyo davrlari bilan Turk hoggonligi o'zaro munosabatlari tarixshunosligi	61
2. Arablar istilosi davri tarixi tarixshunosligi. O'rta Osiyo xalqlarining arab istilosiga qarshi kurashi tarixining tarixshunosligi	65
3. Musulmon Uyg'onish davri tarixiy adabiyotlari va ularning O'rta Osiyo xalqlari tarixini o'rganishdagi ahamiyati	69
MAVZU № 5. RIVOJLANGAN O'RTA ASRLARDA TARIXY HILMLARINING RIVOJLANISHI	78
1. XI-XII asrlarda O'rta Osiyo tarixshunosligining ravnagi	78
2. XIII asrda Movarounnaxr va Xorazm mo'g'ullar	82

zulmi ostida davri tarixshunosligi.....	82
3. Rashiddiddin "Jome' ut-tavorix", "Yozishmalar" asarlari va ularning tarixshunoslikdagi ahamiyati.....	94
MAVZU № 6. SO'NGGI O'RTA ASRLARDA TARIXY BILIMLARINING RIVOJLANISHI.....	101
1. Temur va uning zamonasi haqida O'rtta Osiyo tarixshunosligi.....	101
2. Nizomiddin Shomiy va Sarafiddin Ali Yazdiyning "Zafaroma" asari va uning tarixshunoslikdagi ahamiyati.....	116
3. Ulug'bek xayoti va faoliyatiga oid O'rtta Osiyo tarixshunosligi.....	122
4. Ulug'bek va Temuriylar davri madaniy xayotining tarixshunosligi.....	129
MAVZU № 7. BUXORO XONLIGI TARIXY TARIXSHUNOSLIGI	139
1. Shayboniylar sulolasi davrida Buxoro xonligi tarixi tarixshunosligi.....	139
2. Asharxoniyalar sulolasi davrida Buxoro xonligi tarixi tarixshunosligi.....	145
2. Mangitlar sulolasi davrida Buxoro amirligi tarixi Angliya va AQSH tarixshunoslari nazarida.....	152
3. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro amirligi tarixi tarixshunosligi.....	156
MAVZU № 8. XIVA XONLIGI TARIXY TARIXSHUNOSLIGI VA TARIXY BILIMLARINING RIVOJLANISHI	167
1. Xiva xonligining Qo'ng'iroqlar sulolasi davri tarixiga doir asarlar.....	167
2. Xorazm tarixnavislik maktabining shakllanishida Abdulg'oz Bahodirxonning tutgan o'rni.....	171
3. Mahalliy tarixchilar talqinida Xiva xonligining siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy munosabatlarning yoritilishi.....	180
MAVZU № 9. QO'QON XONLIGI TARIXY TARIXSHUNOSLIGI VA TARIXY BILIMLARINING RIVOJLANISHI	192
1. Qo'qon xonligining XVIII-XIX asrlar tarixi tarixshunosligi.....	192
2. Qo'qon xonligi tarixi tarixshunosligiga oid asarlarning mazmuni.....	195

3. Qo'qon xonligi tarixshunosligining davrlashtirilishi masalalari.....	207
MAVZU № 10. XIVA XONLIGI TARIXY SO'VET VA XORR OLIMLARI TOMONIDAN YARATILGAN ASARLARI TALQINIDA.....	216
1. Xonlik tarixining sovet tadqiqotchilari tomonidan o'rganilishi.....	216
2. Xiva xonligi tarixiga doir xorij olimlarining asarlari.....	229
MAVZU № 11. O'RTA OSIYO XONLILIKLARI CHOR ROSSIVASI TOMONIDAN BOSIB OLINISHI TARIXINING TARIXSHUNOSLIGI.....	240
1. O'rtta Osiyo ijtimoiy-iqtisodiy sohalar tarixini yoritishga oid tarixshunoslikning rivojlanishi. A.L.Kun vaqt hujjatlarining tarixiy bilimlarni rivojlantirishdagi o'rni.....	240
2. Turkiston o'lkasining rus olimlari tomonidan o'rganilishi.....	246
3. Turkiston o'lkasining ma'naviy-ma'rifiy sohalarini yoritishga oid tarixshunoslikning o'ziga xos xususiyatlari.....	248
MAVZU № 12. MUSTABIDLIK DAVRI TARIXNAVISLIGINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI. TURKISTONDA ROSSIV HUKMIRONLIGINING O'RNATILISHI MUAMMOLARI.....	257
1. Mustabidlik davri tarixnavisligining vujudga kelishi va rivojlanishi.....	257
2. 1917-1945 yillarda tarixi tarixshunosligining muammolari.....	261
3. Sho'rolar davri tarixshunosligining o'ziga xosligi.....	267
4. Turkistonda Rossiya hukmronligining o'rnatilishi bo'yicha tarixiy bilimlarning rivojlanishi.....	274
MAVZU № 13. TARIXINI YORITISHDA MUHIM MANBA XISOBILANGAN ARXIV XUJJATLARINING O'RGANILISHI.....	281
1. O'zbekistonda arxiv ishi (1925-1945) xonliklar davriga oid ishlar.....	281
2. O'zbekistonda arxiv ishi (1945-1990) xonliklar davriga oid ishlar.....	284
3. Mustaqil O'zbekiston arxiv ishi xonliklar davriga oid ishlar.....	287
Xulosa.....	293
Glossariy.....	297
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	309

KIRISH

Mustaqillik yillarida O'zbekiston tarixini har tomonlama xolis va ilmiy yoritishga alohida e'tibor qaratila boshlandi. O'zbekistoning qadimgi davrdan mustaqillik yillarigacha bo'lgan tarixini daliliy manbalar asosida tahlil qilish, tarixiy bilimlarning rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lgan tarixnavislikni talabalar tomonidan yanada kengroq o'rganilishi bugungi kunning dolzarb masalaridan biridir. Aynan shu masalar tarixshunoslik fani doirasida bajariladi, tarix fanining shakllanishi va rivojlanishining asosiy bosqichlarini tahlil qilishni nazarda tutgan holda, mahalliy va xorijiy tarixchilarning tarixiy tushunchalari bilan tanishish orqali o'quv materialini o'rganish, ularning tarixiy asarlarini tahlil qilish amalga oshiriladi.

Tarixshunoslik fani tarix fanlarining barcha sohalar bilan bog'liq bo'lib, tarixiy bilimlarning rivojlanishida dastlabki tarixshunoslik manbalari, jumladan, doston, rivoyat, afsonalar, ilmiy-tarixiy adabiyotlar, tadqiqotlar, yozishmalar, qo'lyozmalar, esdaliklar katta ahamiyatga ega. Tarixshunoslik fanining hozirgi bosqichda tarixshunoslik tarixini o'rganish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular asosan mamlakatimiz siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi o'zgarishlar bilan oldindan belgilab qo'yilgan. Ushbu o'zgarishlar tarixchilardan O'zbekiston tarixiga yangi nazariy va uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqishda, kontseptual yondashuvni aniqlashda, mamlakatimizda falsafiy va tarixiy fikr tajribasini chuqurroq o'rganishda katta sa'y-harakatlarni talab qildi.

Tarixshunoslik fanining asosiy maqsadi talabalarda tarixiy adabiyotlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, tarix fanining to'plagan tajribasini to'plash, baholash, shartlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Tarixshunoslik fani tarix fanining shakllanishi va rivojlanishining asosiy bosqichlarini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. O'quv materialini o'rganish mahalliy va xorijiy tarixchilarning tarixiy tushunchalari bilan tanishish, ularning tarixiy asarlarini tahlil qilish asosida amalga oshiriladi.

Fan doirasida mamlakatimizda tarix fanining rivojlanish xususiyatlari va tarix fanining tarixini bosqichma-bosqich o'rganishni nazarda tutuvchi xronologik-muammoviy usullardan keng qo'llanilgan xolda ijodiy yondashish maqsadga muvofiq. Shu bilan bir qatorda, mazkur

fanni o'qitishda davrlashtirish, qiyosiy-tarixiy, retrospektiv kabi boshqa usullar ham keng qo'llaniladi. Tarixchilarning asarlarini tarixshunoslik tahlil tarixiy bilimlar haqiqatini aniqlashning yo'llaridan biridir. Bu tarixchilarning qaysi tarixiy tushunchalari cheklanganligini, tarixchilarning qaysi xulosalari keyingi avlodlari tomonidan rad etilganligini yoki inobatga olinganligini aniqlash imkonini beradi, shuningdek, u yoki bu olimning mamlakatimiz tarix faniga qo'shgan haqiqiy hissasini aniqlash imkonini beradi.

Qo'llanmada qadindan tarixshunoslikning vujudga kelishi, yozuvlar paydo bo'lishining tarixshunoslikka ta'siri, O'rta Osiyo xalqlarining qadimgi davrdagi ijtimoiy-siyosiy tarixi tarixshunosligi, yunon-rim tarixchilari asarlarida O'rta Osiyo xalqlari tarixining yoritilishi, ilk o'rta asrlar tarixshunosligi, arablar istilosi davri tarixi va musulmon uyg'otish davri tarixiy adabiyotlarining O'rta Osiyo xalqlari tarixini o'rganishdagi ahamiyati, Temur va temuriylar davri tarixiy bilimlarning rivojlanishi bosqichma-bosqich bayon etilgan. Ayniqsa, O'rta Osiyo xonliklarining tarixshunosligiga katta ahamiyat berilgan, xonliklar tarixining mahalliy va xorijiy tarixchilar talqinida yoritilishi, xonliklarning davlat boshqaruvi, iqtisodiy-ijtimoiy tarixiga doir asarlar tahlil keltirilgan.

O'z fanining tarixini bilish tarixchining kasbiy kompetentsiyasiga o'z hissasini qo'shadi, unda oldingi avlod tadqiqotchilari tajribasida to'plangan hamma narsaga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni shakllantiradi. Mazkur fanni muvaffaqiyatli o'zlashtirish natijasida talabalaridagi kasbiy kompetentsiyalari takomillashadi, ularning kreativligi rivojlanadi. Bularning barchasi pedagogika sohasidagi tarix yo'nalishi talabalarining fanlarni chuqurroq o'rganishida shu kabi qo'llanmalarni nashr etilishi lozimligini belgilab qo'ydi, ularda O'zbekiston tarixi fanining tarixiga yangicha qarashlar va u yoki bu tarixchining tarixshunoslikka qo'shgan hissasiga yanada ko'proq e'tibor qaratishga va bu manbalarni chuqurroq tahlil qilishga harakat qilindi.

Darhaqiqat shuni yodda tutish keraki, tarixchilarning asarlarini bilmasdan turib, ularning tarix faniga qo'shgan hissasini ham, O'zbekistonda tarix fanining rivojlanish jarayonini ham ob'ektiv baholash mumkin emas. Tarixshunoslik faniga qo'yiladigan talablar O'zbekiston tarixini daliliy manbalarga tayangan holda chuqurroq tadqiq qilish, jarayonlarning sabab va oqibatlari bo'yicha tarixiy bilimlardan kelib